

Instytut Śląski

Seria VI
Sprawy czechosłowackie

Komunikat Nr 8

Seria VI
Sprawy czechosłowackie

Mgr. Zdzisław Hierowski

Poezja czeska po r. 1918

Stworzenie sobie ogólnego obrazu współczesnej poezji czeskiej nie napotyka na ogół na trudności dzięki stosunkowo dużej ilości studiów krytycznych, które tego tematu dotyczą. Prócz książek krytyków literackich, którzy w sposób czynny i bezpośredni brali udział w formowaniu się pewnych kierunków poetyckich (A. M. Pisa, K. Teige, Fr. Götz i in.), literatura czeska posiada szereg zarówno poważniejszych jak i popularnych opracowań krytycznych, dających mniej lub więcej syntetyczny i najczęściej dobrze informujący obraz poezji czeskiej od r. 1918. Ukazują się tam nawet krótkie, niemal broszurowe w rozmiarach, lecz w sposób odpowiedzialny opracowane publikacje, przynoszące w jasnym i przejrzystym ujęciu zbiór zasadniczych informacji o współczesnej literaturze i umożliwiające szybkie zorientowanie się ogólne w jej problemach oraz wśród jej przedstawicieli.

Taką publikacją bardzo treściwą i zgęszczoną jest wydana ostatnio w Pradze niewielka książeczka znanego krytyka **Jana B. Czapka** p. t. „**Przekrój czeskiej poezji i prozy od r. 1918**” („**Profil české poesie a prosy od r. 1918**“, Karol Volesky, Praha, 1947). Książeczka ta jest specjalnie pomyślana jako informator dla zagranicy i ten cel swój spełnia bez wątpienia doskonale. Przy tym w samej Czechosłowacji spotkała się z oceną pozytywną, co tym bardziej wzbudza zaufanie dla niej i skłania do zapoznania się z jej treścią, by na jej podstawie zdać sobie pobieżnie choć sprawę z dróg, jakimi kroczy literatura czeska za pierwszej i drugiej republiki.

Sposób ujęcia tematu przez Czapka jest bardzo prosty, a przy tym jasno uwytłumiający wszystkie charakterystyczne cechy ruchu literackiego w Czechach w omawianym przez niego okresie. Dzięki temu czytelnik polski na każdej niemal stronie ma tutaj możliwości powiązań analogicznych z nowszą literaturą polską, uchwycenia podobieństw i różnic.

Z tych różnic najważniejsza jest chyba ta, że zarówno Cza-

pek jak inni krytycy uważają lirykę za najwyższe osiągnięcie literatury czeskiej po pierwszej wojnie światowej, podczas gdy u nas sąd o twórczości lirycznej jest bardziej wstrzemięźliwy i nie wynoszący tego gatunku literackiego tak wysoko. Słowem, Czesi dumni są ze swojej liryki współczesnej i są zdania, że ona jedyna osiągnęła poziom europejski.

Poza tym stwierdzeniem na uwagę zasługuje najpierw kilka ogólnych rysów czeskiej twórczości poetyckiej, naszkicowanych przez Czapka, a więc przełomowe znaczenie pierwszej wojny światowej i faktu odzyskania niepodległości przez Czesosłowację dla rozwoju literatury i jej ukształtowania się. W następstwie tych dwóch wydarzeń zaszły tak głębokie zmiany polityczne, społeczno-gospodarcze, kulturalne, tak duże przeobrażenia psychiczne i ideowe, że nie mogło być mowy o kontynuacji kierunków literackich, dominujących do r. 1914. Przychodzi ostry kryzys indywidualizmu na rzecz wzrostu poczucia łączności z grupą społeczną, na rzecz tendencji kolektywnych. Jest to zmiana radykalna, mająca swoje poważne konsekwencje polityczne i równie głębokie następstwa literackie, przy czym jednym z nich jest dążenie do zerwania z czeską tradycją kulturalną, dążenie, które z czasem straciło swą bezwzględność i ostrość.

Odzyskanie niepodległości otwiera literaturze, a zwłaszcza poezji czeskiej, szeroko drogi w świat i mnoży jej kontakty z zagranicznymi ośrodkami myśli artystycznej. Z tego powstaje znany i u nas w pierwszych latach niepodległości zalew importowanych prądów literackich, wśród których przeważają prądy i kierunki francuskie. Znacznie mniejszy wpływ na rozwój poezji czeskiej w tym czasie (pierwsze lata po pierwszej wojnie światowej) ma poezja angielska, amerykańska i rosyjska. Mimo iż jest to zjawisko ogólne, u wybitnych poetów czeskich znajdziemy ślady związków, łączących ich z Whitmanem (Neumann, Hora) oraz z rewolucyjną poezją rosyjską (Hora, Wolker).

Rozwój poezji czeskiej nastawiony jest przede wszystkim w kierunku liryki przy niemal zupełnym zaniedbaniu innych rodzajów, jak n. p. epiki, która poważniejszy wyraz znalazła zasadniczo tylko w kontynuacji bogatej czeskiej tradycji balladowej. Przy tej jednokierunkowości rozwoju poezji w tym okresie, sama liryka wykazuje niezwykle bogatą skalę tematyki i form wyrazu. Co ciekawe, udział kobiet w tym rozkwicie liryki czeskiej jest naprawdę minimalny. Natomiast cennym zjawiskiem jest udział w nim pisarzy z Moraw i Śląska. Przed r. 1914

poezja czeska wyłącznie niemal tworzona była przez Czechów, teraz uzupełniają ich poeci śląscy i morawscy, wnosząc w poezję narodową nowe, świeże tony i wartości.

Poeci doby przedwojennej stali się po wojnie przede wszystkim entuzjastycznymi piewcami odzyskanej wolności. Kilku z nich przeżywa już schyłek swej twórczości lub okres zupełnego milczenia (Ottokar Brzezina, Jarosław Kvapil), niektórzy zachowują do końca swoją żywotność twórczą (F. X. Svoboda, krytyk, uprawiający również poezję F. X. Szalda), ale nie wszystkim im udaje się nawiązać łączność i porozumienie z młodym pokoleniem literackim. Epigonami pozostają Józef Holeczek, Eliszka Krásnochorská, J. S. Machar, natomiast równieśnik ich **Antonín Sova**, dzięki wielkiej wrażliwości poetyckiej na sprawy narodu i na sprawy społeczne, dzięki gorącemu umiłowaniu ideałów prawdy, sprawiedliwości i braterstwa, zachowuje nadal swą wybitną pozycję w liryce czeskiej. Umiął się również zbliżyć do młodych mistrzowski pod względem zwięzłości wyrazu, wysoko ceniony liryk **Karol Toman**.

Z generacji młodszej, której przedstawiciele wchodzili w okres niepodległości w wieku około lat czterdziestu, silny wpływ na rozwój nowej poezji czeskiej wywarli St. K. Neumann i Frana Szramek.

Zmarły w czerwcu br. **Neumann** miał już za sobą długą i dziwną ewolucję od nietscheanizmu, dekadencji, do obudzenia się w nim silnych uczuć narodowych, od sensualistycznych upojeń przyrodą do zachwytów nad nowoczesną techniką i tempem rozwojowym cywilizacji. Linia rozwoju jego myśli poetyckiej jest niespokojna i zygzakowata. „Walt Whitman, Verhaeren i Marinetti byli inspiratorami tych powichrzonych, przewrotnych wierszy, usiłujących dać wyraz dzikiej arytmii współczesnego życia”. W okresie niepodległości staje się Neumann fanatycznym poetą rewolucji („Czerwone pieśni”) i jedną z czołowych postaci czeskiego życia literackiego. Z czasem przeszedł do liryki osobistej, a przeżycia lat 1938—1945 zamknął w dwóch ostatnich swoich tomikach poezji.

Frana Szramek jest przede wszystkim prozaikiem, ale posiada również duże znaczenie jako poeta. Jest subtelniejszy i bardziej konsekwentny niż Neumann, a łączy ich sensualistyczny stosunek do przyrody i życia. Jego wpływ jest poważny przez to, że jest on piewcą spraw prostych, rzeczy zwyczajnych i odkrywcą piękna dnia powszedniego. Forma jego jest świeża, prosta, przesycona elementami pieśni ludowej, które doskonale potrafił zużytkować i przetworzyć.

Do tego samego, co Neumann i Szramek, pokolenia należą wiekiem tacy jeszcze poeci, jak wybuchały sensualista, przesadny i nieopanowany w metaforze **Mirosław Rutte**, którym pozostawał stale w antagonizmie z młodymi, jak poeta prostego, spokojnego, idyllicznego życia, zbliżony przez formę swych wierszy do Szramka, **Piotr Krziczka**, jak **Otokar Fischer**, naukowiec, essayista, poeta, dramaturg i zasłużony tłumacz, pisarz o wysokiej kulturze i świetnie wypracowanej formie, przy pomocy której wyraża problematykę trudną i skomplikowaną, inspirowaną motywami z dziejów kultury i z mitologii; dalej jeszcze bardziej skomplikowany, zbliżający się do kubizmu, **Ryszard Weiner**, nie ustający w poszukiwaniach liryk refleksyjny i epik (ballady) **Jerzy Mahen** oraz w końcu **Jarosław Durych**, twórca odrodzenia poezji katolickiej.

Pomiędzy generacją starych i młodych znaleźli się Józef Hora i Maria Pujmanová, którzy weszli jednak całkowicie w szeregi młodego ruchu literackiego. Niedawno zmarły **Józef Hora** zaczął od poezji społecznej, by po długim czasie powrócić do niej znów w latach politycznego napięcia i niewoli. Jego świetna liryka odznacza się nieskazitelną, lekką formą i niezwykłym bogactwem metafor. **Maria Pujmanová** wypowiada się przede wszystkim w prozie, pierwsze jej poezje pochodzą już z okresu twórczej dojrzałości, łączy piosenkową prostotę Szramka z nowoczesnym, noszącym cechy surrealizmu, obrazowaniem. Ich rówieśnikiem jest jeszcze **Jindřich Horjezski**, poeta życia robotniczego o silnym nastawieniu społecznym, oraz subtelnych nastrojów miłosnych, posługujący się prostym, niepatetycznym słowem.

Wpływ Neumanna i Szramka na młodych poetów był tym silniejszy, że ich sensualizm sprzyjał rozwijającemu się jako reakcja przeciw wojnie witalizmowi. Pod tym względem odpowiednikiem naszego Skamandra była grupa poetów w skład której wchodził **Franciszek Nemec**, **Miłosz Jirko** i **A. M. Píša**.

Ten ostatni przeszedł zresztą znamioną dla całej ówczesnej młodej poezji czeskiej ewolucję. Droga ta wiodła od witalizmu poprzez ekspresjonizm (w poezji czeskiej słabo mający odbicie) do poezji proletariackiej, rewolucyjnej. Jest to okres prądów i kierunków artystycznych, zmieniających się szybko, krzyżujących się i ściągających, okres manifestów, haseł, proklamacji poetyckich, który doskonale pamiętamy i u nas z pierwszych lat niepodległości. Główną rolę w tym ruchu grała lewicowa młodzież literacka. Skrajnie radykalne jej skrzydło skupiło się przy czasopiśmie „Proletkult” i wydawnictwie „Al-

manach rewolucyjny Devetsil", gdzie znalazło odbicie całe początkowe rozwichrzenie artystyczne młodego pokolenia. Inna, mniej radykalna grupa literackiej młodzieży socjalistycznej wydawała czasopismo „Host”. W obydwu tych grupach szybko zaczęły ujawniać się różnice ideowe i osobiste, konsekwentnie kolektywnej współpracy było tam mało. Z grupy pierwszej wyszli jednak tacy poeci jak Seifert i Nezval.

Jedną z najwybitniejszych postaci poezji czeskiej stał się **Jerzy Wolker** (1900—1924), artysta wszechstronnie utalentowany, którego linia poetycka jest doskonałym przykładem przemian, jakie nurtowały społeczne i literackie życie Czechosłowacji po pierwszej wojnie. Od dekadentyzmu przeszedł poprzez sensualizm Szramka, by odnaleźć siebie dopiero w poezji pokory, naiwnej prostoty i idei społecznych. Poezja rosyjska (Jesienin, Majakowski) czyni go bojowym socjalistą („Trudna godzina”) Dał świetny początek renesansowi ballady i walczył konsekwentnie o taki wyraz poetycki, który stwarzałby poecie możliwości zdobycia szerokiego oddźwięku społecznego.

Inną drogą rozwoju przeszedł **Jarosław Seifert**. Zaczynał od poezji społecznej, później pochłoneńy go uroki świata i egzotyka, wreszcie stał się apostołem „czystej poezji”, by w miarę lat pogłębić się duchowo, dojrzeć artystycznie i znów powrócić do postawy solidarności ze światem ludzi cierpiących i walczących.

„Czysta poezja” (poetyzm) przeciwstawiła się ostro poezji proletariackiej, bojowej, operującej hasłami, i była rezultatem niespełnionych, rewolucyjnych nadziei. U Seiferta wypełniła ona spory okres twórczości, ale znacznie typowszym jej przedstawicielem stał się **Vítěslav Nezval**, poeta o niezwykle dynamicznej wyobraźni, wyraziciel niepokoju tamtych czasów, zwolennik „poetyzmu”, który przechodzi u niego już w surrealizm w stylu Bretona, Aragona czy Eluarda. Poezja jest dla Nezvala grą luźnych obrazów, wybuchem podświadomości, kultem tajemniczości, stałą narkozą myśli. Okres pomonachijski zaznaczył się jednak również i u Nezvala zwrotem do form prostszych i do świata spraw realnych.

Nowe tony w poezję czeską wnosi grupa, z której wybija się na plan pierwszy **Franciszek Halas**. Ta grupa to poeci indywidualnego i zbiorowego zwątpienia, smutku i cierpienia, poeci tragiczni, których u nas nazywano by katastrofistami. Halas wyróżnia się spośród nich mistrzostwem swojej związanej dynamicznej formy. Odczuciem tragizmu życia i charakterystyczną budową wiersza zbliża się do Halasa **Vilem Záva-**

da Z atmosfery smutku i ponurego cierpienia wychodzi także liczna grupa poetów katolickich, idących w ślady Jarosława Durycha, z których na plan pierwszy, dzięki wirtuozerii swojej formy i konstrukcji obrazu poetyckiego, wysunął się **Jan Zahradniczek**, który od skrajnego pesymizmu przeszedł do poezji przeżyć radosnych, wysnutych z mistycyzmu.

Inną grupę poetycką stanowią „ruraliści”, poeci wsi i chłopskiego żywota, z których najbardziej interesujący jest **Jan Czarek**.

W latach, poprzedzających bezpośrednio ostatnią wojnę, w okresie silnego kryzysu ekonomicznego znów dochodzi do głosu poezja społeczna, proletariacka. Rewolucyjny patos i bogactwo obrazowania wyróżnia tu spadkobiercę rewolucyjnej liryki Wolкера, **Franciszka Nechvátala**. Własny wyraz znalazł również piewca Rusi Przykarpackiej i Moraw, **Jarosław Zatloukal**. Grupę nowych poetów proletariackich tworzą poza tym **Jan Noha**, **Jerzy Taufer**, **Donat Szajner**, **Vladimír Thiele**, **Lumír Čivrný**. Do poezji społecznej zwracają się w tym czasie i poeci, uprawiający dotąd wyłącznie lirykę osobistą (**Mír Buresz**, **Vladimír Holan**) i grupa poetów abstrakcjonistów) n. in. **Kamil Bednár**, **Jan Pilný**, **Jerzy Orten**). Z kobiet poważniejszą pozycję zdobywają: **Jarmila Urbánková** i **Alena Vrbová**. Jedną z najciekawszych indywidualności poetyckich stał się **Franciszek Hrubín**, który przeszedł głęboką i interesującą ewolucję wewnętrzną od poezji krajobrazowej i namiętnej erotyki, poprzez pesymizm, ku pełnemu pokory przymierzowi ze światem i życiem, pogłębionemu przez żywą reakcję na sprawy narodu.

Grupa młodych poetów, debiutujących tuż przed wojną lub w czasie wojny jest bardzo liczna. Warto jedynie zaznaczyć, że pojawiły się próby wskrzeszenia porzuconego przez Nezvala surrealizmu (**Jerzy Kolář**, **Józef Kainar**, **Zdenek Lorenz**), oraz że najmłodsze pokolenie próbuje utworzyć grupę literacką wokół pisma „Mladá fronta”.

W sposób równie zwięzły, encyklopedyczny w ujęciu, lecz nie budzący zasadniczo wątpliwości, informuje Czapek w swojej książeczce również i o prozie czeskiej, która zasługuje na osobną uwagę.

U w a g a : Zezwala się na przedruk lub dowolne wykorzystanie komunikatów dla celów prasowych z podaniem źródła.

Drukarnia Nr 7 pod Zarządem Państwowym w Katowicach Nr 1733 R 21417

